

4. KGAOLO YA BONE

4.1 THULAGANYO I

Thulaganyo e tlo arolwa ka dikgaolo tše nne, e lego **thulaganyo I**, **thulaganyo II**, **thulaganyo III** le **thulaganyo IV**. Thulaganyo I e ya go lekola kamano ya mahlakore a thulaganyo, moko wa ditaba, moakanyetšo, thaetlele le kokwane ya mathomo ya thulaganyo, e lego kalotaba.

4.2 MATSENO

Ka mo go boletšwego ka gona, kgopolo ye, thulaganyo, ke tlhamo ya ditaba tša diteng. Ditaba tšeo di rulaganywa ka mokgwa wo o itšego, wo o tšweletšago tebanyo ya mongwadi. Groenewald (1993: 5) o re mokgwa woo o bitšwa thekniki. Ka lebaka leo ge a hlaloša thulaganyo o re ke tlhopho ya dithekniki ge di amana seng sa tšona, ke gore ge thekniki ye nngwe le ye nngwe e lebane le moko wa ditaba. Ge Lotman (1968: 49) a tlaleletša polelo ya Groenewald, yena o re thekniki ke kgopolo ye e laetšago kamano.

4.2.1 Kamano ya mahlakore a thulaganyo

Kamano e na le mahlakore a mabedi, e lego (a) le le **tsepamego** le (b) le le **rapamego**.

(a) Lehlakore le le tsepamego

Lehlakore le le tsepamego le tšweletša kamano gare ga ditaba tše di lebanego le diteng le thulaganyo. Ka fao ge diteng tša *Megokgo ya Lethabo* di bapetšwa le thulaganyo ya yona, go lemogwa karoganyo ya dikgaolo ye e

lego thekniki ye nngwe ye Lentsoane a e šomišitšego go tšweletša tebanyo ya gagwe.

(b) Lehlakore le le rapamego

Lehlakore le le rapamego le lebane le ditaba tša thulaganyo. Thekniki ya lona lehlakore leo e lemogwa ge ditaba tša diteng di amantšhwa bjalo ka ge mongwadi a amantšha ditiragalo tša go swana (e lego thekniki ya boipoeletšo) gore maikemišetšo a gagwe a tle a bonagale gabotse.

Ka gona go ka akaretšwa ka gore thulaganyo ke:

- Tlhamo/ tlhopho ya ditaba tša diteng.
- Go hlangwa/ hlopšha go tšweletša tebanyo.
- Mokgwa wa go hlama/ hlopha/ rulaganya o bitšwa thekniki.
- Gabotse thekniki ke kakanyo/ ditsejana tša go fapana tšeo mongwadi a di tšeago ge a hlaloša ditaba tša diteng.
- Thekniki e tšweletša tebanyo ya mongwadi gape e tšwetša pele moko wa ditaba.

Ka fao ge thulaganyo e nyakišišwa go tlo hlokomelwa dikgopolo tše di latelago:

- Moko wa ditaba
- Moakanyetšo
- Thaetlele
- Dikokwane tša thulaganyo

4.3 MOKO WA DITABA (“THEME”)

Go ya ka Mojalefa (1996: 10) moko wa ditaba ke molaetša/ tebanyo/ thuto yeo mongwadi a ratago go e ruta babadi mabapi le taba ye e itšego. Seo se ra gore ge mongwadi a ngwala sengwalo, o hlaloša tebelelo ya gagwe malebana le ditaba tšeo a di lemogago mo bophelong. Moko wa ditaba o bohlokwa kudu ka gobane o laola go rulaganywa ga ditaba tša thulaganyo gore e be sengwalwa, gape o fapana le sererwa. Phapano gare ga sererwa le moko wa ditaba e tšweletšwa ke Groenewald (1993:14) ka tsela ye:

Moko wa ditaba	Sererwa
(a) Wona o swaraganya dithekniki (tša thulaganyo) gore di lebane.	(a) Se tlemaganya ditaba tša diteng gore e be taba e tee.
(b) O šomišwa ge go bolelwa ka thulaganyo.	(b) Se šomišwa mabapi le diteng.

Groenewald (1993: 16) o tšwela pele ka go ruma phapano gare ga moko wa ditaba/ thulaganyo le sererwa/ diteng gore yona e godiša maatlakgogedi.

Mohlala wa moko wa ditaba wa *Megokgo ya Lethabo* ke: **phetogo ya bophelo.**

Lentsoane o hlaloša phetogo yeo ya bophelo ka go thulantšha bophelo bja bogologolo le bja sebjalebja ka lapeng la Mokgekolo, Kgoteledi. Thulano yeo e tšwelela gare ga Kgoteledi le morwa wa gagwe, Dikgoneng, ka lebaka la ge Dikgoneng a rata go nyala Mihloti, kgarebe ya Motsonga mola Kgoteledi a nyaka gore a kgethe kgarebe ya Mopedi. Kgoteledi o tlwaetše go latela melao ya setšo ya bogologolo. Ke ka fao a sa ratego ge Dikgoneng

a ba tswalanya le merafe e šele ka gobane o e hloile. Lehloyo la Kgoteledi la merafe e šele le mo gapeletša gore a godišetše Dikgoneng mathata a go fapafapana ka maikemišetšo a go rata go thibela lenyalo la gagwe le Mihloti.

Taba yeo e bego e mo hlohleletša go dira mapheko ao ke gore o thatafalelwa ke diphetogo tša bophelo bja sebjalebjae ka gobane o šetše a gotše. Le ge phetogo a e bone kua Bopedi, yena o gana go amogela gore mehla le mabaka di fetogile. Go ya ka tsebo ya gagwe, Batsonga ga se batho ba go hlakahlakana le Bapedi. Ba swanetše go katogwa le go gafelwa ka thoko. Gape o gana go amogela gore lerato la sebjalebjae ga le laolwe ke morafe goba mmala wa motho, le ge e le polelo le yona ga a šitiše batho go ratana mo bophelong. Mafelelong ge Dikgoneng a atlega a nyala Mihloti, Kgoteledi o a fetoga, o lebala tšela tša bogologolo tša kgethologanyo ya merafe. O fetša a amogetše Mihloti ka lapeng la gagwe bjalo ka motho yo a swanago le bona.

Go ka rungwa ka gore thuto yeo Lentsoane a ratago go e lemoša mmadi wa gagwe ke gore lerato ga le na mollwane, mmapelolo o ja serati, senyakelwa ga a se rate. Ka go realo mosadi a ka kgethwa kae goba kae go sa hlokomelwe polelo goba mmala wa motho ka gobane lerato ga le kgethologanye batho go ya ka merafe, lona le tlemaganya merafe gore e be molokomong.

4.4 MOAKANYETŠO (“DESIGN”)

Moakanyetšo ke kgopolo ye nngwe yeo e sa bolelwego ke borateori ba naratholotši. Ge Groenewald (1993: 15) a hlaloša moakanyetšo, o re ke lenaneo la dikokwane tša thulaganyo. Kokwane ye nngwe le ye nngwe e na le mahlakore a mabedi ao mo go ona go kgethwago le tee. O tšwela pele ka gore le ge mahlakore ao a lebane le moanegwathwadi yo re itswalanyago le

yena, e lego molwantšhwa, ona a laola tshepedišo ya ditaba. Mahlakore ao ke a a latelago:

- (a) Motho wa maemo/ wa ka mehla.
- (b) Motho wa bofokodi/ wa go hloka bofokodi
- (c) Motho wa go kokobetšwa/ wa go se kokobetšwe
- (d) Motho wa go amogelwa/ wa go se amogelwe

Mojalefa (1997: 31) o tlaleletša tlhalošo yeo ka go re moakanyetšo ke:

“Motheo goba freimi yeo go ka thwego mohutangwalwa o theilwe godimo ga yona.”

Ka go realo o gatelela gore moakanyetšo o bohlokwa kudu ka gobane o hlopha sengwalo. Gape moakanyetšo wa mohuta wo mongwe le wo mongwe wa dingwalo o na le dikokwane tšeo di boletšwego gomme mo go tšona go kgethilwego lehlakore le lengwe. Moakanyetšo wa sengwalo sa masetlapelo šo:

- (a) Molwantšhwa ke motho wa maemo.
- (b) O na le bofokodi.
- (c) O ya fase ka lebaka la bofokodi bjoo.

Mohuta wo mongwe wa dikanegelo tša botseka o na le moakanyetšo wo Groenewald (1993: 16) a o akaretšago ka tsela ye:

- (a) Molwantšhwa ke motho yo bohlale.
- (b) Ga a na bofokodi.
- (c) Ga a ye fase.

Gona mo letlakeleng leo, o tšwela pele ka go re moakanyetšo o laola semelo sa molwantšhwa, eupša go šomišwa mahlakore a dikokwane tše pedi tša mathomo fela, e lego:

- (a) Motho wa maemo/ wa mehleng
- (b) Motho wa bofokodi/ wa go hloka bofokodi.

Ka go latela mahlakore ao, mmadi a ka kgona go tsinkela semelo sa moanegwathwadi (molwantšhwa/ molwantšhi) gore ke motho wa mohuta mang.

Ge Lentsoane a ngwala *Megokgo ya Lethabo*, o šomišitše kanegelorato go swantšhetša babadi phetogo ya bophelo, e lego moko wa ditaba. Go bontšha phetogo yeo, o laeditše lerato la merafe ye e fapanego, e lego la Dikgoneng, lesogana la Mopedi le Mihloti, kgarebe ya Motsonga. Lona le thibelwa ke mmagoDikgoneng, Kgoteledi, ka gobane go ya ka setšo sa gabo, ga ba a swanela go nyalelana le merafe e šele. Ke ka moo a hloilego Mihloti, kudu ka gore ke Motsonga. Dikgoneng o fapana le mmagwe mo tabeng yeo ka lebaka la gore yena o rata Mihloti, ga a lebelela gore ba fapana ka polelo goba ke wa morafe o šele. Ka fao Dikgoneng ke molwantšhwa, ke motho wa go loka yoo babadi ba ikgweranyago le yena. Ge go tlo nyakišišwa semelo sa gagwe, go ya go hlokomelwa dikokwane tše pedi tša mathomo tša kanegelorato, e lego:

- (a) Motho wa maemo (botse)
- (b) Motho wa go hloka bofokodi

Ka boripana go ka rungwa polelo ya moko wa ditaba le moakanyetšo ka gore dikgopolo tše pedi tše, di a fapana. Phapano yeo e tšweletšwa ke

Lekganyane (1997: 53) ka go re:

- Moko wa ditaba ke tebanyo ya mongwadi, gomme o nepiša tlemaganyo ya dithekniki tša thulaganyo gore di lebane.
- Moakanyetšo ke lenaneo la dikokwane tša thulaganyo. Wona o lebane le motheo woo go ka thwego kanegelo e bopilwe godimo ga wona, gape o laola semelo sa molwantšhwa.

4.5 THAETLELE

Kgopolo ye, thaetlele, e hlalošwa ke Holman (1972: 529) ka tsela ye:

“Title is the distinguishing name attached to any written production, a book, a section of a book, a chapter, a SHORT STORY, a POEM, etc.”

Taba yeo a lekago go e gatelela fa, ke gore thaetlele ke leina leo puku e tsebegago ka lona. Ka go realo leina leo le bohlokwa ka gobane motho a ka kgona go lemoga mohuta wa puku yeo ka lona. Ke ka fao Mojalefa (1997: 97) a rego thaetlele ke leina la puku goba la kgoboketšo ya direto, ke gore ga e šupe mohuta o tee wa sengwalo.

4.5.1 Mehuta ya dithaetlele

Mojalefa (1997: 99) o tšwela pele ka go kgonthišiša taba yeo ya gore dithaetlele di a fapana ka go nepiša kudu direto. Ge a hlaloša seo o re tšona di na le mehuta ye e fapafapanego ye:

(a) Thaetlelenyana (“subtitle”)

Kgopolo ye, thaetlelenyana, ga e bolele tebanyo ya mongwadi, eupša e tlaleletša thaetlele, go swana le Ratlabala (1968: 16) ka sereto sa *Polokong*. Yena o šomiša thaetlele yeo, *Polokong*, ka fase ga yona a hlaloša go re: **Ya mokgalabje yo e bego e le molemi.**

(b) Katološothaetlele

Katološothaetlele ke kgopolo yeo e tlaleletšago thaetlele bjalo ka thaetlelenyana. Eupša yona e fapana le thaetlelenyana ka gobane e hlaloša ditaba tše dingwe tšeo di sego tša lebana thwii le sereto, go swana le Matlala ka sereto sa *Seemole 'a Engelane*. Mo seretong seo, o thoma ka go ala tlhalošo ya ditaba tšeo di sa lebanago le sereto seo, gomme tšona di bolela ka histori ya bophelo bja Queen Elizabeth.

Polelo ya Mojalefa e oketšwa ke Fowler (1982: 96) ka go kgethologanya mehuta ye e fapafapanego ya direto tše kopana. Yena o swantšha dithaetlele tša tšona le **seka** (“emblem”), **lebja** (“tag”) le **sererwa** (“abstraction”).

Ge go akaretšwa go ka thwe thaetlele ke leina leo motho a ka kgonago go tseba puku yeo ka lona. Gomme yona e lebane le mehuta ye e fapafapanego ge go bolelwa ka dingwalo. Ge go nepišwa direto go lemogilwe mehuta ye: thaetlelenyana le katološothaetlele.

Go ya go lekolwa ka moo mehuta ya dithaetlele e ka holago babadi.

4.5.2 Mediro/ Mehola ya dithaetlele

Gore sengwalo se lemogege bjalo ka modiro wa bokgabo, se swanetše go laolwa ke maikemišetšo a mongwadi ka go se reela leina. Wilsmore (1987: 404) o tiiša seo ka go re:

“... the role of titles cannot be understood without considering such intensions. To suppose otherwise would be absurd. We cannot read titles simply as parts of texts, since they belong both in and outside the literary work.”

Ge sengwalo se filwe leina, ke gona moo go tlogo lemogwa mediro ye e fapafapanego ya thaetlele ka gobane ke seripa sa sengwalo, gape e na le khuetšo godimo ga tlhalošo ya sengwalo. Malebana le mediro yeo, Fowler (1982: 96) o hlaloša go re thaetlele e na le modiro wa **tlhagišo** (“presentational function”). Wilsmore (1987: 402) yena o tlaleletša ka go re e lebane le modiro wa go **hlahla** (“guide”), gape o tšwela pele mo letlakaleng le (1987:405) ka go swantšha thaetlele le **leinakgwebo** (“trademark”).

Mojalefa (1997: 92) ge a hlaloša polelo ya Wilsmore, o bontšha tirišo ya leinakgwebo mo go **setšweletšwa** (“product”) le **thaetlele** sengwalong. Gona moo o re bobedi, leinakgwebo le thaetlele, di laetša setšo seo se swanetšego go šupša gore se kgone go lemogwa. Ke ka fao go sego bonolo gore leina leo le thaetlele yeo di ka fetolwa. Taba yeo e thibelago seo ke gore, go ya ka molao, ga di a swanela go dirišwa ke mang goba mang, ge e se fela mong wa leina goba wa thaetlele.

Ka tsela yeo go ka thwe thaetlele ke karolo ya sengwalo, eupša e sego leina fela la sona. Ge a kgonthišiša taba yeo, Gróve (1957: 54) o re thaetlele e na le ditlhalošo tša go fapana tše:

“Maar nou is die benoeming nie die enigste funksie wat ‘n titel kan hê nie. n Titel kan ook karakteriserend wees o.a. na die onderwerp, na die tradisionele vorm (sonnet, ballade) na die kerninhoud (kontrak).”

Taba yeo e hlalošitšwego ke Gróve, e gatelelwa ke Wilsmore (1987: 407) ka go kgethologanya gore thaetlele e na le mehola ye mebedi (“dual role”). Gomme yona o re ke go **hlatholla** (“interpretative”) le go **reela leina** (“naming”). Simpson le Weiner (1989: 155) ba fahlela polelo ya Wilsmore ka go re thaetlele ke leina mo mathomong a puku, yona e hlaloša sererwa le diteng tša sengwalo. Kgopolo ya bona e thekgwa ke Lazarus le Smith (1971: 293) ka go tšweletša mehola ye e latelago:

“Title performs one or more of the following functions:
(1) attracts attention, (2) establishes the topic. (3) hints at the THEME, (4) predicts MODE and TONE, (5) serves as a memorable name for the work.”

Seo ba se gatelelago ke go re thaetlele e na le mehola ye mehlano, gomme mo go yona go ka šomišwa mohola o tee goba go feta fao.

Ka gona go ka akaretšwa mehola ya thaetlele ka go re yona e bohlokwa ka lebaka la gore (thaetlele) ke seripa sa sengwalo. Gore sengwalo se tle se bonagale gabotse, se swanetše go fiwa leina. Ge se filwe leina, ke gona mo go tlogo lemogwa mediro ye e fapanego ya thaetlele, go swana le go re,

thaetlele e fa tlhalošo ya sengwalo khuetšo, e na le modiro wa tlhagišo le wa go hlahla, gape e hlaloša sererwa le diteng tša sengwalo.

Ge tlhalošo ya boLazarus e ka hlokomelwa, go ka rungwa ka gore thaetlele ye, *Megokgo ya Lethabo*, e lebane le moko wa ditaba: **phetogo ya bophelo**.

Thaetlele yeo e bolela ka dikgopolo tše pedi, e lego megokgo le lethabo, gomme tšona di thulana ka gobane megokgo gabotse e lebane le manyami, e sego lethabo. Fela ge go bolelwa ka ga megokgo ya lethabo, thulano yeo ya ditlhalošo tša dikgopolo tšeo, e bitšwa oksimorone (“Oxymoron”). Serudu (1989: 36) ge a hlaloša lereo le oksimorone, o re:

“Ke sekapolelo seo mo go sona go kopantšhwago tše di sa nyalelanego le tšeo di bonalago di ganetšana. E tswalane kudu le kganetši le kgakantšhano.”

Ka tsela yeo go hlalošwa lethabo le legolo, e sego manyami. Lona le tšwelela ka morago ga phapano ye telele ya Mokgekolo Kgoteledi le morwa wa gagwe, Dikgoneng, mabapi le go nyala ga Dikgoneng. Go se kwane ga bona ka mo lapeng, go godišwa ke gore Thola o nyaka go kgethela Dikgoneng mosadi wa Mopedi, Mokgadi, mola Dikgoneng a sa mo rate, yena a rata go nyala kgarebe ya Motsonga, Mihloti. Gona moo go tšwelela thulano ya bogologolo le ya sebjalebjaale. Yona e godišwa ke gore lerato la sebjalebjaale ga le na mollwane. Lona ga le kgethologanye batho go ya ka polelo goba merafe, le a tswalanya. (Letl. 17).

Kgoteledi ga a kwane le taba yeo ka gobane o šetše a godile. Yena o palelwa ke go amogela diphetogo tšeo di tlišitšwego ke bophelo bja sebjalebjaale ka lebaka la gore o hlompha melao ya setšo sa gabo ya bogologolo. Ke ka moo

a bonago go le kaone gore a etele kua Bopedi, ke gore magaeng mo go emelago bogologolo. O etetše fao ka nepo ya gore o tla hwetša thušo ya go mo thekga kganetsong ya gagwe ya lerato la sebjalebja.

Kua Bopedi o kgonne go lemoga gore bophelo bo fetogile ge a bona phetogo ya meago, temo le diruiwa gore ga di sa swana le ka nako yela a sa gola. Yeo e bile taetšo ye botse go yena gore bophelo bo šetše bo gatile magato. (Letl. 48). Go fetoga fao ga dilo tšeo, ga go tshwenye Kgoteledi ka gobane ke motho wa sengangele, yo a sa ratego go fenywa le ge nnete a e bona. Go ima ga Mihloti le go saena ga Dikgoneng le Mihloti go fetotše bophelo bja Kgoteledi. O lemogile gore a ka se dirolle seo se diragetšego. Ke ka fao a ilego a gapeletšega gore a amogele Mihloti ka lapeng la gagwe.

Lenyalo la Dikgoneng le mo swarišitše bolwetši bja pelo a amogelwa kua bookelong. Pele a hlokofala, o laeditše boitsholo go bana ba gagwe ka go lla. Ge a hlalošetša bana ba gagwe ka megokgo yeo a e tšhollago, o re: “Megokgo yeo ke e tšhollago ke ya lethabo. Ke megokgo ya lethabo yeo le lego dihlatse tša yona. Ke megokgo ya lethabo ...” (Letl. 83). Seo se ra go re megokgo yeo ga se ya manyami, ke ya lethabo. Ka morago ga poloko ya Kgoteledi, bana ba gagwe ba swarane ka diatla ya ba ngata e tee ka gore ba kopantšwe ke “megokgo ya lethabo ya Kgoteledi.” (Letl. 83). Ka go realo megokgo e godiša lethabo le legolo.

Go ka rungwa ka gore megokgo yeo ya lethabo ke taetšo ya gore Kgoteledi o amogetše phetogo ya bophelo, e lego moko wa ditaba wa padinyana ye: *Megokgo ya Lethabo*. Ge Lentsoane a hlaloša molaetša woo, o šomišitše mathata a a lebanego le lerato ge le na le mollwane. Mathata ao a a rarollwa, gomme babadi ba laetšwa phetogo ya bophelo ye e rego: **Lerato ga le na mollwane**, ke gore lona ga le bone, ga go mo le sa fihlego ka ge le sa thibelwe ke polelo goba morafe wa motho.

4.6 DIKOKWANE TŠA THULAGANYO

Preminger le ba bangwe (1986: 192) ba hlaloša dikokwane tša thulaganyo ka go re:

“... the elements of a plot are: (i) The Exposition, (2) The Initiating Action, (3) The Rising Action, (4) The falling Action and (5) The Denouement or conclusion.”

Seo ba se gatelelago ke gore thulaganyo e na le dikokwane tše tlhano. Serudu le ba bangwe (1990: 113-115) ba gata ka mošito o tee le boPreminger, gomme le bona ba hlaloša dikokwane tša thulaganyo ka tsela ye:

- (a) Tšweletšo ya taba (“Exposition”)
- (b) Phekgogo (“Motoric (inciting) moment”)
- (c) Kgakgano (“Rising Action/ complication”)
- (d) Magomo a kgakgano/ sehloa (“climax”)
- (e) Tlemollo ya lehuto (“Falling action and conclusion”)

Groenewald (1993: 19-22) le Mojalefa (1996: 13-14) bona ba tšweletša gore thulaganyo e bopilwe ka dikokwane tše nne, tše:

- (a) Kalotaba (“Exposition”)
- (b) Tšwetšopele (“Development”)
- (c) Sehloa (“Climax”)
- (d) Tlemollo ya lehuto (“Denouement”)

Ka go realo ge go ka hlokomedišišwa dikgopolo tša boSerudu le boGroenewald, gona go ka lemogwa gore boSerudu ba tšwela pele ka go aroganya kalotaba ka dikarolwana tše pedi, e lego tšweletšo ya taba le thulano. Gomme thulano yeo ba e tsenyago ke ye ba e bitšago phekgogo (“motoric moment”) bjalo ka karolwana ya kalotaba.

Ka fao nyakišišo ye, e tlo latela lenaneo la dikokwane tše nne tša thulaganyo go ya ka moo boGroenewald ba le hlalošago ka gona, e lego: kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollo ya lehuto.

4.6.1 Kalotaba (“Explosion”)

Ge a hlaloša kgopolo ye, kalotaba, Mojalefa (1997: 32) o re ke matseno a ditaba tšeo mongwadi a tlogo di anegela mmadi. Ke gore ke ditaba tšela tša diteng, tšeo di beakantšwego ke mongwadi ge a thoma go ngwala sengwalo. Taba yeo e tiišwa ke Holman (1972: 214) ge a re:

“Exposition is the introductory material which creates tone, gives the setting, introduces the characters, and supplies other facts necessary to an understanding of the play.”

Le ge yena a bolela ka go nepiša papadi/ tiragatšo (“play”), tlhalošo ya kalotaba e ka lebantšhwa le padi, kanegelokopana, bjalobjalo. Gape malebana le seo se hlalošitšwego, mongwadi a ka kgona go alela babadi baanegwa, a tšweletša le tikologo yeo ba phelago go yona le nako yeo ditiragalo di diregago ka yona. Cohen (1973: 69) ge a gatelela taba yeo, o re:

“Exposition, ... provides the necessary background

material for a reader. It establishes the setting, creates the basic information about the pasts of characters, and delineates vital contexts for the events which will soon begin to unfold.”

Seo Cohen a lekago go se kgonthišiša fa, ke gore kalotaba e fa tlhalošo ya ditiragalo tšeo di diregilego le tšeo di tlogo latela ka morago, ke gore e hlaloša boemo bja ditaba. Polelo ya Cohen e tlaleletšwa ke Maibelo le ba bangwe (1994: 1) ka go re kalotaba ke tlhagišo ya ditaba yeo e tšweleditšwego mo mathomong a sengwalo gore bothata bja kanegelo yeo bo tle bo iponagatše gabotse. Bothata bjo ba bolelago ka bjona mo ke thulano.

Taba yeo ya thulano mo go kalotaba e hlalošwa ke Serudu le ba bangwe (1990: 152) ka go re gona moo:

“... mongwadi o hloma seemo goba a tšweletša le lebaka leo a le lebantšhago le molwantšhwa (Protagonist/ Protagonis) mme le tlogo hlola kgakgano goba thulano kanegelong. Gape o swanetše go tšweletša tiragalo yeo e hlolago phapano ye. Mongwadi o swanetše go ala ditaba ka šedi le nepagalo gore mmadi a tle a kgone go kwešiša ditiragalo tše di tlogo latela ka morago.”

Ka gona ge mongwadi a dirile seo, mmadi o tlo lemoga thulano ge e tšwelela magareng ga baanegwa le tikologo ya bona goba thulano ya baanegwa seng sa bona.

Groenewald (1991: 30) o akaretša ditaba tšeo di hlalošitšwego ka go re: “mongwadi o rulaganya dikanegelo le dipapadi tšeo ka tsela ya go hlaloša:

- Kalotaba.
- Go utolla baanegwathwadi.
- Felo fao ba dulago gona.
- Nako yeo ditaba di tlogo direga ka yona.
- Thulano/ bothata le mathomo a ditiragalo gore moko wa ditaba o tle o bonale le gona o tšwetšwe pele.”

Ge Mojalefa (1995: 19) a oketša polelo ya Groenewald, o tšwela pele ka go hlaloša mohola wa kalotaba ka tsela ye:

“Kalotaba e fapantšha ditaba tša sengwalo le tšeo e sego tša sengwalo, ke gore tšeo e lego tša diteng gore di lebane le moko wa ditaba. Gape kalotaba e bopa goba e hlola maatlakgogedi.”

Brooks le ba bangwe (1975: 7) le Mojalefa (1996: 14) ba ruma kakaretšo yeo ya Groenewald ka gore mo go kalotaba, mongwadi o swanetše go tsebiša babadi baanegwa, ditiragalo, nako le felo, ke tšeo e lego dielemente tša kalotaba. Ke gore gona mo mathomong a kalo ya ditaba, mongwadi o ikopanya le dielemente tšeo ge a ngwala sengwalo.

Ka go realo go ka akaretšwa ka go re kalotaba ke mathomo a ditiragalo tša kanegelo. Ke matseno a ditaba tšeo di rulagantšwego ke mongwadi mo mathomong a sengwalo. Gomme yona e hlaloša seemo sa ditaba tšeo mongwadi a ratago go di tšweletša go babadi, e ka ba ditiragalo tšeo di fetilego goba tšeo di tlogo direga ka morago. Gona moo mongwadi a ka kgona go tsebiša babadi baanegwa, mafelo ao ba phelago go ona le nako ya ditiragalo. Kalotaba e ka rotoša thulano gare ga baanegwa, gape e hlola maatlakgogedi.

Tlhalošo ya dikgopolo tše pedi tše, thulano le maatlakgogedi e tlo hlokomelwa.

4.6.1.1 Thulano (“conflict”)

Kgopolo ye, thulano, e hlalošwa ke Serudu (1989: 48-49) ka go re:

“Ke kgakgano ye e bago gona gare ga baanegwa papading, pading goba mo go kanegelokopana. E ka ba gare ga baanegwa ba babedi goba dihlopha tša baanegwa. Gape thulano e ka ba gare ga moanegwa le tikologo ya gagwe.”

Go se kwane fao go hlolegago magareng ga baanegwa go tšewa bjalo ka motheo wo mogolo wa kanegelo. Conradie (1974: 7) ge a tliša seo, o re:

“... dit is moeilik om werklik gang in die handelinge te kry sonder dat daar een of ander probleem en gevolglik stryd of botsing is.”

Yena o gatelela gore thulano ke mothopo wa tiragatšo. Ka gona go ka thwe thulano e bohlokwa kudu ka gobane e tšwetša pele moko wa ditaba, e lego molaetša wa mongwadi. Mojalefa (1995: 22) o bontšha bohlokwa bjo bja thulano ka go re katlego ya sengwalo sefe kapa sefe, e letše magetleng a tirišo ye botse ya go ba le bothata. Gomme yona thulano yeo, e bonagala gabotse ge e hlokomelwa gare ga mahlakore a mabedi a: **la go loka le la go se loke**. Taba ye ya go fapana ga mahlakore e kgonthišišwa ke Groenewald (1976: 22) ge a re:

“Konflik is ‘n voorvereiste vir spanning, en ontstaan waar goed en boos, deug en ondeug, krag en swakheid teenoor mekaar gestel word.”

Ka fao ge thulano e le gare ga baanegwa, ke gore yo mongwe a emela go loka; yo mongwe a emela go se loke, mmadi yena gantši o itswalanya le moanegwa wa go loka gomme o nyatša wa go se loke. Serudu (1989: 49) o tšwela pele ka go hlaloša tsela ye nngwe ya go re thulano e na le mahlakore a mabedi, e lego **thulanogare** (“internal conflict”) le **thulanontle** (“external conflict”). Ge a hlaloša dikgopolo tšeo o re:

- Thulano ya ka gare e lebane le ge moanegwa a elwa le dikgopolo tša gagwe mabapi le taba ye e itšego.
- Thulano ya ka ntle yona e šupa phapano yeo e lego molaleng gare ga baanegwa. E ka ba go gebelana ka matswele, go rogana goba go hlabana ka marumo.

Ge go akaretšwa gona go ka thwe thulano ke go se kwane mo go bago gona gare ga baanegwa ba babedi goba go feta fao goba moanegwa le tikologo ya gagwe. Ke tiragalo yeo e thušago go godiša bothata bjoo bo tšweleditšwego mo go kalotaba ya sengwalo. Yona e bohlokwa kudu ka gobane ke motheo wa kanegelo, gape e lebane le mahlakore a mabedi, e lego la go loka le la go se loke. Thulano e kgona gape go hlohleletša mmadi gore a tšwele pele ka go bala sengwalo ka ge a rato tseba molaetša wa mongwadi. Phišegelo yeo e gapeletšago mmadi go balela pele ke maatlakgogedi.

4.6.1.2 Maatlakgogedi

Groenewald (1991: 23) o re maatlakgogedi a thoma ge mongwadi a beakanya ditaba gore go be le thulano/ bothata. Ka go dira bjalo o tsoša kgahlego ya mmadi ka ge a nyaka go tseba moo thulano yeo e tlogo felela gona. Mosidi (1994: 66) o hlaloša kgogedi yeo Groenewald a bolelago ka yona go re:

“Ke tsela ye bohlokwa yeo mongwadi a e dirišago ya go lootša kgahlego ya mmadi goba motheeletši gore a se kgaotše go bala go iša pele goba go theeletša.”

Ge a tlaleletša polelo ya Mosidi, Cuddon (1991: 937) o hlaloša maatlakgogedi go re ke:

“A state of uncertainty, anticipation and curiosity as to the outcome of a story or play; or any kind of narrative in verse or prose.”

Yena o gatelela gore maatlakgogedi ke lebaka la mo magareng, leo le dirago gore mmadi a rato tseba pheletšo ya ditaba. Ke gore ke phišegelo yeo e hlohleletšago mmadi gore a balele pele ka gobane o kganyoga go kwešiša moko wa ditaba. Groenewald (1993: 16) o tšwela pele ka go re maatlakgogedi a na le mahlakore a mabedi a:

“La mathomo le lebane le tše mmadi a di tsebago (di lebane le sererwa le diteng); la bobedi le lebane le tše mmadi a sa di tsebago (di lebane le moko wa ditaba le thulaganyo).”

Ka boripana go ka rungwa ka go re maatlakgogedi ke tsela yeo e dirišwago ke mongwadi ya go godiša phišegelo ya mmadi gore a be le kgahlego ya go tšwela pele go bala sengwalo. Phišegelo yeo ke yona yeo e tlogo gapeletša mmadi gore a rate go tseba tšeo a sa di tsebego, e lego molaetša wa mongwadi.

4.6.2 Tlhalošo ya kalotaba ya *Megokgo ya Lethabo*

Go hlalošitšwe gore kalotaba ke matseno a ditaba tšela tša diteng tšeo di rulagantšwego ke mongwadi mo mathomong a sengwalo.

Ge go ahlaahlwa tlhalošo ya kalotaba ya *Megokgo ya Lethabo*, go tlo šomišwa lenaneo le:

- (a) Kakaretšo ya diteng tša *Megokgo ya Lethabo*.
- (b) Dielemente tša kalotaba

4.6.2.1 Kakaretso ya diteng tša *Megokgo ya Lethabo*

Lentsoane o thoma go ala ditaba tša padinyana ya gagwe ka go tšweletša poledišano yeo e hlolago thulano gare ga mokgekolo, Kgoteledi le morwa wa gagwe, Dikgoneng. Bona ga ba kwane ka taba ya Dikgoneng ge a rata go nyala Tshwane mola Kgoteledi a nyaka go go mo kgethela mosadi mo Gauteng (Letl. 5). Lentsoane o lapiša babadi melala, o gana go fegolla seo se hlolago thulano yeo gore babadi ba kgone go balela pele.

Go se kwane ga bona ka lapeng la Kgoteledi go godišwa ke thopa yeo Dikgoneng a e utelago Kgoteledi. Sephiri seo ke sona seo se gapeletšago babadi go tšwela pele ka go bala sengwalo gore ba kgone go hwetša moko wa

ditaba. Kgoteledi o tlalelwa ke mathata ka morago ga ge Dikgoneng a sena go hlalošetša Thola thopa yela ya gagwe ya gore yena o nyaka go nyala Mihloti, kgarebe ya Motsonga ya Tshwane, e sego Mokgadi (Letl. 15). Taba yeo e hlakanya Kgoteledi hlogo ka gobane o hloile morafe wo e sego wa gabo. Ka lebaka leo, ga a ipone a ka itswalanya le morafe wa Batsonga, Mihloti. Ge nkabe Mihloti e le Mopedi go swana le Mokgadi, gona mathata a ka be a se gona. Bothata bo ngangela pele ge Kgoteledi a lemoga gore lerato gare ga Dikgoneng le Mihloti le tuka bogale. O thoma go bea mapheko ao a fapafapanego ao a ka mo thušago go thibela lerato la bona gore ba se nyalane.

4.6.3 Dielemente tša kalotaba

Kalotaba e bopilwe ka dielemente tše nne, e lego:

- Baanegwa
- Ditiragalo
- Nako
- Felo

4.6.3.1 Baanegwa

Baanegwa ba thulaganyo bjalo ka ba diteng ke “**baraloki**” bao ba kgathago tema mo sengwalong. Thulano gare ga bona e na le mahlakore a mabedi, e lego: lehlakore la go loka le lehlakore la go se loke. Baanegwa bao ba fapana fela ka gore ba thulaganyo ba fiwa mediro ya go fapana, go swana le ya bolwantšhwa, bolwantšhi le bohlohleletši go akaretšwa le wa go thuša go bonatša ditiro tša mogale (moanegwathwadi)

Baanegwa ba thulaganyo ba arotšwe ka dikarolo tše pedi:

(a) **baanegwathwadi** le (b) **baanegwathuši**

(a) **Baanegwathwadi**

Mojalefa (1996: 14) o re baanegwathwadi ba thulaganyo ke (i) **molwantšhwa**, (ii) **molwantšhi** le (iii) **mohlohleletši**.

(i) **Molwantšhwa** (“protagonist”)

Prince (1987: 78) o hlaloša molwantšhwa go re:

“The main character, the character constituting the chief focus of interest.”

Polelo ya Prince e gatelelwa ke Shole (1988: 22) ge a re molwantšhwa ke:

“Moanelwamogolo yo morero le kgotlang di thaegileng mo maikaelelong le maiphetlho a gagwe.”

Ka go realo molwantšhwa ke moanegwa yo mogolo yo bohlokwa. Ke motho yoo kgahlego ya bobedi e sekametšego ka mo lehlakoreng la gagwe. Gomme bohlokwa bja gagwe bo hlalošwa ke Beckson le Ganz (1995: 217) le Serudu (1989: 32) ge ba re ke mogale (“hero”) wa kanegelo goba tiragatšo. Ke gore ke yena yo a bulago dikgoro tša kanegelo ka ditiro tša gagwe tše dibotse goba tše di sa lokago. Ke komangkanna ya baanegwa ka moka ka gobane bogolo bja ditiragalo tša sengwalo bo theilwe godimo ga gagwe ebile bo dirwa ke yena.

Gape ke moanegwa yo mediro ya gagwe e phadimago go tloga mathomong go fihla mafelelong a kanegelo. Mediro yeo ya gagwe ga ya swanela go fetošwa goba yena, molwantšhwa, a fetoga. Taba yeo ya mešomo yeo e sa fetogego, e kgonthišišwa ke Winks (1980: 33) ge a re:

“... they must be consistent from first to last; the development of a character should not bring about drastic changes. He should remain the person we have always known from the beginning to the end.”

Ka gona šedi ya babadi e tsepeletše ditiro tšeo tša gagwe ka gore ke tšona tšeo di gapeletšago babadi gore ba balele go ya pele. Gape ke moanegwa yo a rwelego mathata le maima a kanegelo. Ke ka fao babadi ba ikgweranyago le yena. Mojalefa (1996: 14) o tiiša seo ka go re ke moanegwa yoo a lwantšhetšwago go loka goba go se loke ga gagwe ke moanegwa yo mongwe, e lego molwantšhi.

(iii) Molwantšhi (“antagonist”)

Molwantšhi ke moanegwa yo mogolo yoo a lwantšhago molwantšhwa. Taba yeo e thekgwa ke Lazarus le Smith (1983: 17) ge ba re:

“Antagonist, the chief negative character in a plot, the one who opposes the protagonist.”

Seo bona ba se gatelelago ke gore ke moanegwa yo a sa lokago. Polelo ya bona e tlaleletšwa ke Baldick (1990: 10-11) ge a re ke molotšana (“villain”) yoo a thulanago le mogale goba mogaleadi (“hero (ine)”) mo kanegelong. Go ya ka tlhalošo ya boLazarus le Baldick e lokile, eupša ga se ka mehla

molwantšhi a fetoga motho wa go se loke goba molotšana. Gantši ke motho wa go loka. Gabotse yena o lwantšha mešomo ya molwantšhwa ye mebotse goba yeo e sa lokago. Ke gore mediro yeo a tlogo ba a swaragane le yona go tloga ge kanegelo e thoma go fihla ge e felela. Prince (1987: 8) o fahlela taba yeo ka go re:

“A narrative articulated in terms of an interpersonal CONFLICT involves two major characters with opposite goals: the protagonist (or hero) and the antagonist, or enemy.”

Yena o ritelela thulano (“conflict”) yeo e lego gare ga molwantšhwa le molwantšhi ka lebaka la gore ba na le tebanyo yeo e fapanego. Serudu (1989: 33) o nontšha kgopolo ya Prince ka go re molwantšhi o lwantšha mogale goba mogaleadi ka nepo ya go mo thibela go phethagatša maikemišetšo a gagwe. Ka fao bolwantšhi bja gagwe bo tlišetša molwantšhwa mathata le matshwenyego.

(iii) Mohlohleletši (“tritagonist”)

Ge Shole (1988: 230) a hlaloša kgopolo ye, mohlohleletši, o re:

“Ke moanelwa wa boraro e bong motsenagare. Motsenagare o gabedi: fa a le mpeetlane kgotsa a le loma lo lo ntlhapedi, re mmitsa molotlhanyi gonne o gotetsa kgotlhang.”

Ke gore ke moanegwa yoo a hlolago thulano gare ga molwantšhwa le molwantšhi. Serudu le ba bangwe (1995: 118-119) ba šitlela polelo ya Shole

ka go re ke moanegwa yoo a felago a fetola maemo a gagwe. Ge a bona seemo sa ditaba se mo kgahla, se le ka lehlakoreng leo a le ratago, o thekga wa ka godimo, molwantšhwa goba molwantšhi. Nepo ya gagwe ke go hlokomela moo mašoto a gagwe a tšwago gona (e ka ba ka mo lehlakoreng la molwantšhwa goba la molwantšhi), yena o tlo kgetha moo ditaba di mo dudišago ka a mabedi.

Pretorius le Swart (1983: 24) ba thekga seo se boletšwego ke Shole le boSerudu ka go tlaleletša boemo bja mohlohleletši ka tsela ye:

“He/ she acts as a kind of catalyst between the positive and the negative poles.”

Mojalefa (1996: 15) o gata ka mošito o tee le boPretorius ge a re ke moanegwa yoo a bešeletšago pitša ya mpherefere gare ga molwantšhwa le molwantšhi gore ba se kwane le gatee. Ge a tšwetša pele taba ya Mojalefa, Conradie (1981: 23-24) o hlaloša gore mohlohleletši o lebane le dikarolo tša go fapana, e lego lebaka la thulano, morero wa kganetšo, bjalobjalo. Ka gona go ka thwe ke molohlanyi yoo a lebelelago gore phefo e fokela kae, go molwantšhwa goba go molwantšhi, pele a ka kgatha tema.

Go ka akaretšwa ka gore molwantšhwa, molwantšhi le mohlohleletši ba amana ka gobane ke baanegwa ba bagolo (baanegwathwadi) ba thulaganyo ya sengwalo. Bona ba lemogwa ka lebaka la gore ba fiwa mediro yeo e fapanego, e lego: (a) bolwantšhwa, (b) bolwantšhi le (c) bohlohleletši.

Baanegwathwadi ba thulaganyo ke (i) molwantšhwa, (ii) molwantšhi le (iii) mohlohleletši.

Molwantšhwa ke moanegwa yo mogolo yoo karolo ye kgolo ya sengwalo e bolelago ka yena.

Molwantšhi ke lenaba le legolo la molwantšhwa. Yena o mo lwantšhetša go loka goba go se loke ga gagwe mo ditabeng tšeo a tlogo ba a swaragane le tšona.

Mohlohleletši ke yena yoo a gotetšago mollo wa kgohlano gare ga molwantšhwa le molwantšhi gore thulano ya bona e golele pele.

Kamano gare ga baanegwathwadi ba bararo bao, e tiiša maatlakgogedi gape e tšwetša pele moko wa ditaba.

(b) Baanegwathuši

Serudu (1989: 33) o hlaloša kgopolo ye, moanegwathuši, go re:

“Ke moanegwa yoo a kgathago tema ye nnyane mo pukung. O thuša go bontšha ditiro tša mogale goba mogaleadi. A ka tšwelela mo le mola goba a tlogelwa pele taba e fihla mafelelong.”

Go ya ka Mojalefa (1994: 10) ke baanegwa bao ba nago le tebanyo ya baanegwathwadi. Ke gore ba thuša go hlaloša le go godiša semelo sa moanegwathwadi. Ke bona bao ba tlaleletšago kgolo le mediro ya moanegwathwadi. Mojalefa (1996: 15) o tšwela pele ka gore ge mongwadi a rato godiša kgogedi o tlo šomiša baanegwathuši, le ge e le gore ga se bona fela ka gore le ditiragalo le tšona di na le mohola wo mogolo. Ka ntle le baanegwathuši, ditiragalo di ka thuša go hlohleletša mmadi gore a itemogele

kgogedi yeo gape a tšwele pele ka go bala ka ge a rato tseba maikemišetšo a mongwadi. Taba yeo e thekgwa ke Groenewald (1991: 31) ka go re:

“Bangwadi ba bangwe ba šomiša baanegwathuši go tiiša/
gapeletša (“motivate”) tharollo ya bothata.”

Ka tsela yeo go ka rungwa ka go re baanegwathuši ke baanegwa ba bannyane bao ba thušago go tšweletša ditiro tša moanegwathwadi. Baanegwathuši bjalo ka baanegwathwadi le bona ba fiwa mešomo ya go fapana. Groenewald (1993: 19-20) ge a tšwela pele ka go hlaloša mešomo yeo ya bona, o re:

- Go hlaloša semelo sa moanegwathwadi.
- Go tiišetša goba go šitlela tlemollo ya lehuto.
- Go tswalanya mmadi le moanegwathwadi (molwantšhwa).
- Go godiša maatlakgogedi.
- Go hlaloša tlemollo ya lehuto.

4.7 KAKARETŠO

Mabapi le moko wa ditaba go gateletšwe bohlokwa bja wona gore ke go laola thulaganyo ya ditaba tša sengwalo. Moakanyetšo o na le mošomo wa go hlopha sengwalo le go tšweletša semelo sa baanegwa. Thaetlele e bohlokwa ka gobane e lebane le maikemišetšo a mongwadi, gape e bopa karolo ya sengwalo. Kgaolo ye e rumilwe ka tlhalošo ya kokwane ya mathomo ya thulaganyo, e lego kalotaba. Go boletšwe gore kalotaba e rotoša thulano gare ga baanegwa, gape e hlola maatlakgogedi. Gape mo go kalotaba go hlalošitšwe elemente ya mathomo, e lego baanegwa. Baanegwa ba thulaganyo ba arotšwe ka dihlopha tše pedi, e lego baanegwathwadi le baanegwathuši. Baanegwathwadi ba thulaganyo ke molwantšhwa, molwantšhi le mohlohleletši.

5. KGAOLO YA BOHLANO

5.1 THULAGANYO II

5.2 MATSENO

Kgaolo ye e lebane le tlhalošo ya semelo sa baanegwa fela.

5.3 SEMELO SA BAANEGWA

Ge go yo tsinkelwa semelo sa molwantšhwa le molwantšhi ba padinyana ya *Megokgo ya Lethabo*, go tlo hlokomelwa diphapantšho tša mehuta ye mebedi ye:

Diphapantšhotshwanelo

Diphapantšhotlaleletšo

(a) Diphapantšhotshwanelo

Mohuta wo wa diphapantšho o lebane le dikokwane tše pedi tša pele tša moakanyetšo fela, e lego, (a) molwantšhwa ke motho wa maemo/ wa go hloka maemo le (b) wa bofokodi/ wa go hloka bofokodi. Dikokwane tše di bohlokwa ka gobane di nepiša dikarolwana tše pedi tša mathomo tša thulaganyo, e lego kalotaba le tšwetšopele. Dikokwane tše pedi tša mafelelo tša moakanyetšo, tšona di lebane le sehloa le tlemollo ya lehuto, gomme ga di nepiše diphapantšhotshwanelo.

(b) Diphapantšhotlaleletšo

Diphapantšhotlaleletšo di hlaloša semelo sa molwantšhwa ka mokgwa wa go utama. Tšona ga di nepiše dikokwane tše di itšego tša moakanyetšo wa sengwalo; ke diphapantšho tšeo di šomišwago go tswalanya mmadi le molwantšhwa.

5.4 DIPHAPANTŠHOTSHWANELO

5.4.1 Molwantšhwa : Dikgoneng

Tshepedišo ya tlhalošo ya semelo sa molwantšhwa e tlo latela lenaneo le:

(a) Tlhalošo ya mongwadi ka: Tebelelokakaretši

Serudu (1989: 44-45) ge a hlaloša kgopolo ye, tebelelokakaretši, o re:

Go yona mongwadi goba moanegi o tšwelela e le motsebatšohle. Ga go se se mo šitišago go ya kua le kua kanegelong ya gagwe. O tloga moanegweng yo a ye go yo mongwe a bega ka go rata seo se bolelwago ke baanegwa ba bangwe goba seo ba se dirago ...”

O bolela gore mongwadi o tseba ditaba ka moka tša kanegelo ya gagwe. Ditaba tšeo o di nepiša ka go šomiša mehuta ye e fapafapanego ya dithekniki, e lego:

- (i) Leina la molwantšhwa**
- (ii) Phapantšho**

- (iii) Boipoeletšo
 - (iv) Seka
- (b) Phetogonepišo ge e lebane le:
- (i) Polelo ya molwantšhwa
 - (ii) Polelo ya baanegwa ba bangwe

Dikgoneng

Ke motho wa maemo

Moakanyetšo o hlaloša gore molwantšhwa ke motho wa maemo a mabotse. Ka fao ge go lekolwa maemo a molwantšhwa yo, Dikgoneng, go lemogwa diphapantšho tše di fapafapanego go hlaloša semelo sa gagwe, e lego:

- Bokgoni
- Boitshwaro
- Bothakga

(a) Bokgoni

Bokgoni bja Dikgoneng ke phapantšhokgolo yeo e arotšwego ka dikarolo tše pedi tše di nago le dipharologantšho tše di fapanego, e lego:

- (i) Tše di lebanego le senaganwa go swana le leina la molwantšhwa, **kgotlelelo, tumelo le thuto ya sebjalebja.**

- (ii) Tše di sego tša lebane le senaganwa, e lego dilo tša go swana le sefatanaga le ntlo.

Bokgoni bjoo bo lebane le maemo a Dikgoneng. Lentsoane o bo tšweletša ka go reela molwantšhwa leina la Dikgoneng. Dikgoneng ke leina le le tšwago ledireng la go “kgona”. Ka go realo ka leina leo Lentsoane o nyaka go hlaloša motho wa bokgoni, yo a sa phalwego ke ba bangwe. Motho yo mobjalo ka yo, ke wa maemo. Bokgoni bja gagwe bo lemogwa ge a kgonne gore lapa labo le amogele gore lenyalo/ lerato ga la swanela go beelwa mellwane ka baka la bomorafe. Lentsoane o tiiša taba yeo ka go diriša thekniki ya phetogonepišo go tšweletša polelo le ditiro tša molwantšhwa.

Ge thekniki yeo e hlalošwa go ka thwe nepišo e na le yo a nepišago le se se nepišwago. Ke gore ge go fetoga yo a nepišago bjalo ka mongwadi, ke phetogonepišo. Ke ka lebaka leo Groenewald (1993: 23) a rego mongwadi o nepiša taba ge a e hlaloša gabotse gape a kgona go nepiša taba yeo ka go šomiša moanegwa (goba baanegwa, le ge e le molaodiši) wa kanegelo ya gagwe. Ge a dira bjalo go ka thwe o nepiša taba ka go fetola tebelelo.

Thobakgale (1996: 112) o tšwela pele ka go tlaleletša taba yeo ka go re gape go ba le phapano gare ga tebelelo ya mongwadi le ya moanegwa. Seo se ra gore ge moanegwa a hlaloša ditaba go ya ka mo di lego ka gona, ke tša kgonthe mola ge ditaba tšeo di hlalošwa ke mongwadi yena o a feteletša.

Ka go diriša thekniki yeo ya phetogonepišo, Lentsoane o rata go bontšha gabotse ge Dikgoneng a boledišana le Thola ka diphetogo tšeo di tlišitšwego ke matšatši a lehono.

Poledišano ke karolo ye nngwe ya phetogonepišo. Kgopolo yeo ge e hlalošwa ke Cohen (1973: 183), o re:

“Dialogue is the conversation between people in poetry,
plays and stories.”

Taba yeo e gatelela bohlokwa bja poledišano sengwalong, ke gore poledišano ke ye nngwe ya dibetša tše bohlokwa tša sengwalo. Ke ka fao Serudu le ba bangwe (1995: 119) ba oketšago ka go re ke setlabelo se bohlokwa kudu mo go tšweletšweng ga tiragatšo. Go thwe gape e utolla semelo sa moanegwa le go hlagiša tatelano ya ditiro. Bohlokwa bjoo bja poledišano bo tlaleletšwa ke Groenewald (1993: 49) ka go re ka lehlakoreng le lengwe poledišano ke tebelelo ye e itšego ye bohlokwa ka gobane e emela mmakgonthe.

Lentsoane o hlagiša polelo ya Dikgoneng ka go re:

“Lemoga gore mehla le mabaka di fetogile, gomme re šetše re dula mmogo le mehlobo ye mengwe ntle le mathata. Mosadi ke mosadi kae goba kae.” (Letl. 17).

Polelo yeo e nepiša bokgoni bja Dikgoneng ge mafelelong a kgonne go fetola dikgopolo tša bogologolo tša lapa labo ka go le amogediša maemo a ditaba tša sehono. Ka go realo bjale ba lapa labo ba dumela gore sebjalebja se phala segologolo. Ke gore ba lapa labo bao ba emelago setšo le melao ya bogologolo, ke mmagwe, Kgoteledi le kgaetšedi ya gagwe, Thola.

Ka go fapantšha Dikgoneng le Thola, Lentsoane o godiša bokgoni bja Dikgoneng. Leina le, Thola, le gopotša mmadi seema se se rego: Se bone thola boreledi, teng ga yona go a baba. Lentsoane o fahlela taba yeo ka

tsopolo ye, “Thola yoo a bego a galaka bjalo ka thola o ganne go lalwa ke kgang.” (Letl. 56). Ka tsela yeo o mo hlaloša bjalo ka motho wa go se loke, a re: “Thola e be e le thola. Lesego la gagwe le be le ka tšhela motho phori mahlong, motho a nagana gore le pelo gagwe e be e hloka bosodi.” (Letl. 34).

Ge a fapantšha maina a mabedi a baanegwa bao, Lentsoane o gatelela Dikgoneng bjalo ka motho wa go loka, gape wa go kgona. Phapantšho yeo ke thekniki ye e nago le maatla a magolo. Cohen (1973: 182) o hlaloša thekniki yeo ka go re ke:

“The juxtaposition of opposites details, concepts, or people.”

O bolela gore ke go hlaloša ka mokgwa wa go ganetšana ga dikgopolo tše di thulanago. Serudu (1989: 39) o gatelela mohola/ mošomo/ maatla a thekniki ye, phapantšho, ka go re ke mokgwa wa go bapetša diswantšho/ dika tše pedi tša go se swane ka maikemišetšo a go hlaloša taba goba molaetša wa mongwadi.

Thola o fapana le Dikgoneng ka gore yena ga a rate merafe e šele, ke gore o kwana le kgethologanyo mola Dikgoneng a sa rate kgethologanyo ya merafe ka gobane ba hlakahlakane le bona. Lentsoane o fetola nepišo gomme o bontšha phapantšho yeo ya Dikgoneng le Thola ka poledišano ge Thola a fetola Dikgoneng ka mantšu a:

“Ke batho, eupša mola o belegwago o kile wa bona mang mo lelokong a tšo nyaka mosadi bathong bao? Aowa. Bjale gona le ge ba re lerato le sepela le mmapelo o ja serati, nke wena o a feteletša.” (Letl. 16).

Poledišano yeo e gatelela phapano yeo e lego gare ga Dikgoneng le Thola.

Ge go akaretšwa go ka thwe leina le la Dikgoneng le lebane le bokgoni bja gagwe. Bokgoni bjoo bo lemogwa ka moo melao ya setšo e sa mo šitišago go nyala Mihloti. Lentsoane o šomišitše thekniki ya phetogonepišo gore e be Dikgoneng yo a gatelelago bohlokwa bja phetogo yeo e tlišitšwego ke sebjalebja. Gape o dirišitše le thekniki ya phapantšho go fapantšha Dikgoneng le Thola ka poledišano gare ga bona. Bokgoni bja Dikgoneng bo lebane le go loka mola Thola yena a lebane le go se loke.

Bokgoni bjoo bja Dikgoneng bo sa na le mahlakore a mangwe a mabaedi, e lego kgotlelelo le tumelo.

Dikgoneng o kgonne go kgotlelela mapheko ka moka a go mo šitiša lenyalo la gagwe le Mihloti, go swana le ge Kgoteledi le Thola ba raka Mihloti ge a tliile go etela Dikgoneng ka lapeng labo. Le ge go be go fiša ka tsela yeo, Dikgoneng ga se a katekate. Lentsoane ge a fahlela seo, o re:

“Dikgoneng o be a ipona molahlego a bile a ipoditše gore o no phelela go gahlana le mathata. Moko o be a se a ba a o neela tšhwene ka moka ka ge hlase ya tshepo e be e sa kgauma gore dilo di ka fetoga.” (Letl. 34).

Tiragalo ya go rakwa ga Mihloti la bobedi ke Thola e gatelela kgotlelelo ya Dikgoneng ya mathata a lapa labo ka gore ga se a tlogele go bonana le Mihloti. Lentsoane o tliša lenyatšo la Thola ka yona tiragalo yeo ka go šomiša thekniki ya boipoeletšo. Ka ntle le go nepiša lenyatšo la Kgoteledi le Thola, o gatelela kgotlelelo. Ge Rimmon-Kenan (1983: 56) a hlaloša polelo ya Genette, o re:

“Frequency is the relation between the number of times and event appears in the story and the number of times it is narrated (or mentioned) in the text.”

Yena o gatela kamano (“relation”) gare ga tiragalo ye e tšwelelago (“appears”) le yeo e anegwago (“narrated”) makga a mantši. Kgopolo yeo e tlaleletšwa ke Maila (1995: 71) ge a re ke ge dilo tša go swana di bolelwa nako ye nngwe le ye nngwe go lemoša mmadi bohlokwa bja tšona.

Lentsoane o godiša maemo a Dikgoneng a go ba le kgotlelelo ka go bolela ditiragalo tša go swana gabedi, e lego tša ketelo ya Mihloti ka lapeng la Kgoteledi ka tsela ye: “Dikgoneng le Mihloti ba tsene gomme ba dula.” (Letl. 27). Kgoteledi le Thola ba ganne go bona Mihloti, gomme Kgoteledi a mo raka. Lentsoane o boeletša gape ketelo ya Mihloti ka ga Kgoteledi ka go re:

“Ba ile go fetša go dumedišana, Dikgoneng a sa re o dudiša Mihloti fase, Thola ya ba o šetše a thenkgolotše mašapa.” (Letl. 56).

Tiragalo ye e gatelela gore Thola o thuša mmagwe go thulana le Dikgoneng ge a raka Mihloti. Ka go realo mmadi o kgona go lemoga kamano yeo e lego gare ga ditiragalo tše pedi tšeo tša go swana ge di boeletšwa ke baanegwa ba go fapana, e lego Kgoteledi le Thola, ka nako yeo e fapafapanego. Ka fao maemo a Dikgoneng a go ba le bokgoni, a tiišwa ke go ba le kgotlelelo mo bophelong.

Tumelo ya Dikgoneng yeo e tiilego go Modimo, le yona e mo kgontšha go kgotlelela mathata ohle. Ke ka lebaka leo Lentsoane ge a fahlela tabeng yeo a rego:

“Tshepo yeo e be e tlišwa ke gore o be a na le tumelo yeo e sa tekatekego ya gore Modimo o tlo kwa dithapelo tša gagwe gomme a mo kwela bohloko.” (Letl. 34).

Ke ka tumelo ge mafelelong morero wa Dikgoneng o atlega. Lentsoane o šomišitše thekniki ya **phetogonepišo** go šitlela taba yeo ya tumelo. Gomme o dirile seo ka go fetola nepišo gore e be Dikgoneng yo a nepišago tiragalo yeo ya tumelo ka poledišano le Kgoteledi. Dikgoneng o gatelela taba yeo ka tsela ye: “Se tshwenyeye. O se iše pelo mafiša. Tšohle di tla loka ge re beile tshepo go Modimo.” (Letl. 35). Ka gona tumelo e godiša maemo a Dikgoneng, e dira gore a bonagale bjalo ka molwantšhwa wa go loka, yo a dumelago gore Modimo o gona.

Go ka akaretšwa ka go re bokgoni bja Dikgoneng bo dira gore a kgone go itebanya le mathata. Gape a be le kgotlelelo le tumelo, e lego diphapantšho tšeo a kgonago go phetha tebanyo ya gagwe ka tšona. Lentsoane o dirišitše thekniki ya **boipoeletšo** go nepiša kgotlelelo gape a diriša le ya **phetogonepišo** go nepiša tumelo ya Dikgoneng. Ka go realo kgotlelelo le tumelo di godiša maemo a mabotse a Dikgoneng a go ba le bokgoni.

Maemo a Dikgoneng a go šoma ka ofising a dira gore mmadi a mmone bjalo ka motho wa go rutega. Go rutega moo ga gagwe go bontšha a na le **thuto ya sebjalebjae**. Ke ka lebaka leo a ilego a hlatlošwa kua mošomong go ba molaodi wa maikarabelo wa go hlokomela ka mo lebenkeleng. Ge a tiiša seo, Lentsoane o re:

“O be a se tsokane mogale, ka gobane ke yena a bego a filwe maatla le tokelo ya go thwala bašomi.” (Letl. 21).

Taba yeo e dira gore maemo a gagwe a se lekane le a bašomi ba bangwe, ke yo mogolo mošomong. Ge Lentsoane a gatelela maemo a Dikgoneng a kua mošomong, o šomišitše tlhalošo ya gagwe bjalo ka mongwadi. Ka fao maemo ao a phagamego a godiša bokgoni bja Dikgoneng.

Bokgoni bja Dikgoneng bo bonagala ge a kgona go ithekela **sefatanaga** se sebotse sa go nkg a bofsa. Sona se godiša maemo a gagwe ka gobane se mo thušitše gore a kgone go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Lentsoane o gatelela taba yeo ka go re:

“Dikgoneng a reka sefatanaga go mong wa gagwe mošomong. E be e le sa Toyota Corolla seo a bego a se reketše mosadi wa gagwe.” (Letl. 50).

Maemo a godimo a Dikgoneng a kua mošomong, a mo dumelela gore a sepele ka sefatanaga sa leina, e lego “**Toyota Corolla**”. Sona ga se sefatanaga se sengwe le se sengwe, eupša se tsebeba ka leina leo. Ka lebaka leo go ka thwe ke sefatanaga sa sebjalebjae ka gore se na le seyalemoya sa mabonwa ka gare. Ge Lentsoane a se reta, o re:

“E tlogile ye tala ya leba Kalafong. Dikgoneng o be a theeditše mmimo seyalemoyeng a bile a fela pelo ya gore o fihla neng.” (Letl. 73).

Go ya ka moo mongwadi a se retago ka gona ge a re “ye tala”, o lemoša mmadi botse bja sona. Ka tsela yeo go bontšha gabotse gore ga se mang kapa mang yo a šomago a ka kgonago go ithekela sefatanaga. Ka sona go lemogwa maemo a mabotse gape a bokgoni a Dikgoneng. Lentsoane o dirišitše thekniki ya seka/ seswantšho go gatelela maemo a bokgoni a Dikgoneng. Ge Abrams (1985: 184) a hlaloša seka, o re:

“The term symbol is applied only to a word or phase that signifies an object or event which in turn signifies something or has a range of reference beyond itself.”

O bolela gore seka ke kemedi ya selo (“object”) goba tiragalo (“event”); selo seo e ka ba sa go phela goba seo se sa phelego, seo mongwadi a ipopetšego sona ka mantšu a gagwe ge a anega ditaba tša gagwe. Mmadi yena o kgona go se bona ka leihlo la moya ge a bala sengwalo.

Sefatanaga seo sa Dikgoneng ke seka seo se sa phelego, seo Lentsoane a ipopetšego sona gore mmadi a kgone go bona maemo a Dikgoneng ka sona gore a tle a rate bophelo bja gagwe.

Phapantšho ye, ntlo, ke ye nngwe ya ditseka yeo e thušago go tšweletša maemo a Dikgoneng a bokgoni. Dikgoneng go tloga mathomong o be a ikemišeditše go nyala Mihloti, a mo agele motse. Tebanyo yeo ya gagwe e diragetše mafelelong ka yona tsela yeo. Ke ka fao Lentsoane ge a fahlela nepo yeo ya Dikgoneng, a rego:

“Dikgoneng o namile a hlalefa a inyakela ngwako mo kgauswi le ka gabo.” (Letl. 81).

Go “hlalefa” ga Dikgoneng go dira gore a thušege mathateng ao a thulanago le ona ka gabo. Bohlale bja mohuta wo, ga se bja dipuku, ke bjo bo itšego. Ka bjona Dikgoneng o kgonne go lemoga gore Kgoteledi le Thola ba ka se dule le Mihloti ka lapeng le tee ka gore ga ba mo rate. Bohlale bjoo bja gagwe bja go inyakela ntlo bo fetola dikgopolo tša batho (Kgoteledi le Thola) gore ba dumele ge sebjalebja se phala segologolo. Ka fao mmadi le yena o mo lebelela ka leihlo la motho wa maemo ka ge a na le ngwako.

Lentsoane o šomišitše thekniki ya seka go gatelela taba yeo ya bokgoni bja Dikgoneng. Ka gona go ka thwe thuto ya sebjalebja, sefatanaga le ntlo ke dika tšeo di sa phelego tšeo mmadi a ka di bonago ka leihlo la moya. Ke gore a ka di šupa bjalo ka ditseka tšeo di godišago maemo a Dikgoneng.

(b) Boitshwaro

Boitshwaro ke phapantšhokgolo yeo le yona e lebanego le maemo a Dikgoneng. Bjona bo na le dikokwane tše di latelago: **tlhompho, mekgwa le lerato.**

Tlhompho ya Dikgoneng e tšwelela ge a hlompha batho ba bangwe, go swana le ka lapeng labo kudu go mmagwe, Kgoteledi, le ka ntle go baanegwa ba bangwe. Yona e laetšwa ke maitshwaro a mabotse ao go bonagalago a godišitšwe ka ona. Taba yeo ya tlhompho e tiišwa ke lebaka la ge a palelwa ke go iphetolela go mmagwe ge a mo roga ka ditaba tša go rata go nyala kgarebe ya Tshwane. Lentsoane o gatelela taba yeo ka mantšu a:

“Dikgoneng a lemoga gore o kgauswi le go tshela molao wo mogolo woo o mo amago ka Pukung ya dipuku. O bone gore o tloga a thulana le tlhompho yeo a swanetšego go e fa motswadi.” (Letl. 5).

Boitshwaro bjo bja Dikgoneng bja go homola ge a rogwa, bo laetša ge a kwešiša gabotse gore ge motho a hlompha batswadi, bjalo ka ge go ngwadilwe mo “Pukung ya dipuku”, o tlo ba le mahlatse bophelong bja gagwe ka moka. Tlhomphe yeo e godiša maemo a gagwe a mabotse.

Lentsoane o gatelela taba yeo ya tlhompho ya Dikgoneng ka go diriša thekniki ya **boipoeletšo**. Ge a hlagiša tiragalo ye nngwe ya thekniki yeo ya boipoeletšo, o re:

“Kua ga boMihloti polelo e šetše e le Dikgoneng.
TatagoMihloti o be a kgahlilwe ke mekgwa le tlhompho
ya mogwera wa morwedi wa gagwe.” (Letl. 54).

Ka go realo go ka thwe tlhompho ya Dikgoneng e dira gore mmadi a kgone go bona gore o tšwa ka lapeng la batho ba go ba le tumelo go Modimo le go melao ya setšo. Gape tlhompho e kgonthišiša boitshwaro bjo bobotse le mekgwa ye e lokilego.

Gantši motho ge a na le tlhompho, o atiša go ba le **mekgwa** ye mebotse. Taba yeo e tlišwa ke mekgwa ya Dikgoneng yeo e sa swanego le ya thaka tša gagwe. Le ge yena a be a dula motseng wa Diepkloof (ditoropong, mafelo a go hloka tlhompho), o be a na le maitshwaro a mabotse a go ba le lethabo. Lentsoane o hlaloša mekgwa yeo ka go re:

“Dikgoneng e be e le motho wa go se kwane le go
šikašika le dihlophanahlophana.” (Letl. 20).

O šitlela mekgwa yeo ya Dikgoneng ka go diriša thekniki ya **phapantšho**. Ke gore o fapantšha mekgwa ye mebotse ya Dikgoneng le yeo e sa lokago ya

thaka tša gagwe. Phapantšho yeo e hlagišwa ke Lentsoane ka ditiragalo tše:

“Se ke setlwaedi metseng ya Sekgoweng. Thaka ye tshese sa yona ke go hlwa e ikanegile mathuding a mabenkele, goba e itšhwahlameditše ka gare ga mabjang a matelele ..., gomme ba theogele tša Leolo.” (Letl. 20).

Ge a bapetša le mekgwa ya go loka ya Dikgoneng, o re:

“Dikgoneng tša mohuta wo di be di sa mo kgahle le gatee.” (Letl. 21).

Taba ya Dikgoneng ya go rata go katoga thaka tša gagwe tšeo di sa lokago, e godiša maemo a gagwe a mabotse.

Dikgoneng ke motho wa tlhompho le mekgwa ye mebotse, ka lebaka leo batho ba a mo rata. Lerato leo le gatelela maitshwaro a mabotse ao a lemogwago ke batho ba bangwe, gape le mo fetošā motho wa go ba le mahlatse. Seo se tiišwa ke Lentsoane ge a re:

“Kgoteledi o ile go ya gae, Dikgoneng a reka sefatanaga go mong wa gagwe mošomong ... Ka ge a be a letša, a bile a nyaka go rekela mogatšagwe se sekaone, o bone bokaone e le go se rekišetša Dikgoneng ka ge a be a mo rata.” (Letl. 50).

Go kgonthišiša taba ye ya gore Dikgoneng o ratwa ke batho ba bangwe, Lentsoane o diriša thekniki ya phetogonepišo, gore e be mmagoMihloti yo a nepišago lerato leo ka poledišano le Mihloti. Ge a hlaloša seo, o re:

“Dikgoneng ke lesogana la mekgwa le tlhompho. Le tatago o tloga a mo reta kudu gore ke motho. O a mo tseba tatago ga a no kgahlwa ke tša bošilo. Ge o ka kwa a tloga a tiišitše ka ganong a reta motho o tseba gore o bone nnete.” (Letl. 55).

Ka boripana go ka thwe dikokwane tše tharo tše, tlhompho, mekgwa le lerato di godiša maemo a mabotse a Dikgoneng. Gape di mo kgontšha gore a dire mešomo ye mebotse yeo e ratwago ke batho ba bangwe, ba go swana le bao a šomago le bona le batswadi ba Mihloti. Gore boitshwaro bja gagwe bo tle bo bonagale gabotse, Lentsoane o šomišitše dithekniki tše, boipoeletšo, phapantšho le phetogonepišo go nepiša boitshwaro bjo bobotse, bja go loka.

(c) Bothakga

Lentsoane o tšweletša bothakga bja Dikgoneng ka go mo reta a mmitša mošemane wa go swanelwa. Ge a mo hlaloša, o re:

“Sefahlego se be se apere lethabo ge a bona mošemane wa Bopedi a swanelwa wa go šiiša.” (Letl. 52).

Go “swanelwa” ga Dikgoneng go tiiša taba ya go re ke motho wa sethakga gape yo a rategago. O tšwela pele go gatelela bothakga bja Dikgoneng ka go re “O fihlile mošemane wa go ithata le go dulwa ke lešela.” (Letl. 73). Lešela leo ga se lešela le lengwe le le lengwe, ke le le itšego. Lentsoane o šomiša lešela bjalo ka sekapolelo sa kemedi. Serudu (1989: 27) o hlaloša kgopolo yeo ka tsela ye:

“Kemedi (synecdoche) ke sekapolelo seo go sona karolo ya selo e emelago selo ka botlalo, ka go realo mmadi o

kgona go kwešiša selo se sengwe ge go bolelwa ka karolo ye.”

Ka fao go ka thwe lešela le fetoga diaparo tše botse kudu tšeo di lebanego le motho wa maemo le wa tlhompho. Bothakga bja Dikgoneng bo lemogwa ka go swanelwa le go dulwa ke lešela. Lešela ke karolo ya diaparo gape ke kemedi yeo e emelago diaparo tše botse. Gape lešela leo le mo swanelago le fetoga bothakga bja Dikgoneng.

5.4.2 Molwantšhi : Kgoteledi

Ge semelo sa molwantšhi se ya go hlalošwa go tlo latelwa lenaneo le:

- (a) Tlhalošo ya mongwadi ka: Tebelelokakaretši
 - (i) Leina la molwantšhi
 - (ii) Moriti
 - (iii) Seka

- (b) Phetogonepišo ge e lebane le:
 - (i) Polelo ya molwantšhi
 - (ii) Polelo ya baanegwa ba bangwe.

Go tlo fiwa mehlala e se mekae ka pukung ya Lentsoane.

Kgoteledi

Ke motho wa maemo

Go ya ka moakanyetšo molwantšhi ke motho wa maemo. Ge maemo ao a

hlokomelwa go lemogwa dipharologanšho tše di fapanego go hlagiša semelo sa gagwe, e lego:

- Tlhompho
- Mekgwa
- Boitsholo le kwano

(a) Tlhompho

Kgoteledi ke motho yo boleta gape wa letšhogo. Dikokwane tše pedi tšeo di godiša tlhompho yeo a nago le yona ka gobane ga a nyatše setšo. Yena o hlompha melao ya bogologolo yeo batswadi ba gagwe ba mo rutilego yona gomme o rata go tšwetša pele thuto yeo go bana ba gagwe. Maemo a gagwe a go loka a lebane le go šala melao ya setšo morago ge a kgethela Dikgoneng mosadi wa Mopedi mo Gauteng. Tlhompho yeo lehono e mo thatafaletša bophelo ka lapeng la gagwe ka gobane o thulana le Dikgoneng ge a re o nyaka go nyala kgarebe ya Tshwane, Mihloti. O be a sa rate go amogela gore mehla le mabaka di fetogile, lesogana le swanetše go inyakela mosadi kae goba kae, lenyalo goba lerato ga le segelwe mellwane.

Maitshwaro a gagwe a go loka a tšweletšwa ke ge a etela kua Bopedi melokong go ya go nyaka thekgo le dikeletšo mabapi le melao ye ya bogologolo. Lentsoane o gatelela taba yeo ka thekniki ya phetogonepišo ge Kgoteledi a laodišetša boSeporo mathata a gagwe ka go re:

“Kanyane, ke a imelwa ... Yola Dikgoneng o re tswaletše koma ka lapeng. O gorogile a etetša kgarebe tsoko ya Motsonga a re yena o ipheleleditše ... ke lekile go mmontšha moo a ka nyakelago gona, kudukudu bana ba Bopedi e sego go no šwahlamela moo re sa go tsebe go ...

Ke tlile mo go lena ka sello le gore le mphe maele.”
(Letl. 42).

BoSeporo le bona ba kwana le taba ya Kgoteledi, ba gana ge Dikgoneng a nyala mosadi mo merafeng e šele. Kgoteledi o be a ikanne go tloga mathomong gore a ka se fetošwe ke melao ya sebjalebja, o tlo ema dikanong tša setšo. Ke ka fao a tšwelago pele gape ka leeto go yo tiiša tlhomphe yeo ya gagwe ya setšo kua GaMasemola, go Ngwatomosadi.

Ka tsela yeo go ka rungwa ka gore tlhomphe ya Kgoteledi ya melao ya setšo, e godiša maemo a gagwe a mabotse.

(b) Mekgwa

Boitshwaro bja Kgoteledi bja go hlompha melao ya bogologolo, bo laetša ge a na le mekgwa ye mebotse yeo e phadimago ka gae le ka ntle. Ge a le ka lapeng la gagwe ke motswadi yo a swanetšego go swara thipa ka bogaleng. Taba yeo e bonagala ge nako le nako a tima mollo gare ga Dikgoneng le Thola ka lebaka la ge Thola a sa rate Mihloti ka gore ke Motsonga. Ka go realo Kgoteledi ke motswadi yo a tiilego setšong. Ga a tekatekišwe ke diphetogo tša sehono. Ke ka fao a rakago Mihloti ge a etetše ka ga gagwe ka gobane ketelo ya mohuta wo go yena, e thulana le melao ya setšo yeo yena a godišitšwego ka yona: Go hlompha melao ya lenyalo. Taba ya go rakwa ga Mihloti e tiišwa ke Lentsoane ka go diriša thekniki ya phetogonepišo gore e be Kgoteledi yo a gatelelago thulano yeo ka go re:

“Le na le lenyatšo le bohloa bjo bogolo. Nna ga se ka ka ka bona kgarebe e etela ga bolesogana e sa kgopelwa. Tše ke di bonago lehono ke mathata ao le bahu ba ka a makalelago kudu.” (Letl. 28).

Mekgwa ye mebotse ya Kgoteledi e tšwelela gape ka ntle ge a leboga boSeporo ka thekgo yeo ba mo filego yona ditabeng tša Dikgoneng. Ge Lentsoane a hlaloša taba yeo, o re:

“Kgoteledi o ile ge ba theogetše meratha a leboga ka mokgwa woo ba sohlilego bothata bja gagwe go fihlela moo ba fihlilego gona.” (Letl. 43).

Go ka rungwa ka gore mekgwa ye mebotse ya Kgoteledi ya go ba motswadi yo bogale tshepedišong ya melao ya setšo ka lapeng la gagwe, e laetša gabotse gore ke motho wa go loka, ka fao o na le maemo a mabotse.

(c) Boitsholo le kwano

Tlhomphe le mekgwa di nepiša maitshwaro a mabotse a Kgoteledi ao mafelelong a mo thušitšego go amogela diphetogo. Yena o thomile a thatafalelwa ke diphetogo tša bophelo bja sehono ka lebaka la gore o be a hlompha melao ya setšo. Ge a le tseleng ya go tšwa GaMasemola a eya GaMarishane ke gona mo a thomilego go bona gore dilo di fetogile ga di sa swana le tša nako yela a sa gola. Ke gore go na le phapano ye kgolo ge a bapetša dilo tša go swana le meago, temo le diruiwa tša nako ya bogologolo le tša sebjalebja. Ka fao phetogo ye kgolo ya bophelo bja gagwe e lemogwa ka morago ga lenyalo la Dikgoneng le Mihloti ge a amogela Mihloti ka lapeng la gagwe. O laeditše boitsholo go dilo ka moka tšeo a di dirilego Mihloti le Dikgoneng, a kgopela gore ba mo swarele. Lentsoane o gatelela taba yeo ya boitsholo gore e be yena Kgoteledi yo a kgopelago tshwarelo go Mihloti ka go re:

“Ke be ke sa bone gore mehla e fetogile moo lesogana le

ka inyakelago mosadi kae goba kae. Ke be ke nyakile gore yo Dikgoneng a nyale mosadi wa Mopedi e sego wa mohlobo wo mongwe. Bjale ke gona ke bonago gore le ge o le Motsonga, o mosadi wa basadi ... Ngwanaka, o ntshwarele.” (Letl. 83).

Boitsholo bja Kgoteledi bo tlišitše kwano gare ga bana ba gagwe. Lentsoane o šomiša thekniki ya **phetogonepišo** gore e be Kgoteledi yo a rego:

“Thola ngwanaka, o swarane le Dikgoneng le Mihloti. Le be ngata. Tšeo di diragetšego di lebalwe, di ribegwe. Ke duma gore go tloga lehono le phele bjalo ka bana ba letswele. Le thekganeng go tšohle tšeo le di dirago bophelong.” (Letl. 83).

Ka boripana go ka thwe tlhompho le mekgwa ke diphapantšho tše kgolo tšeo di lebanego le go fetoga ga bophelo bja Kgoteledi. Phetogo yeo yona e lemogwa ge a bontšha boitsholo le kwano go bana ba gagwe. Ka go realo di godiša maemo a gagwe a mabotse.

5.5 DIPHAPANTŠHOTSHWANELO

5.5.1 Molwantšhwa: Dikgoneng

Motho wa go hloka bofokodi

Moakanyetšo o re molwantšha ke motho wa go hloka bofokodi. Ka fao go hloka bofokodi go lemogwa ka diphapantšho tša go swana le **bokgoni, kgotlelelo, tlhompho le mekgwa ye mebotse.**

Thulaganyo ya padinyana ye ya Lentsoane e lebane le ditaba tša lerato. Ka tsela yeo go ka thwe ke padinyanalerato ye e lego kanegelo ya go etiša, e sego ya kwešišano. Go ya ka Groenewald (1993: 7) thulano ya kanegelo ya go etiša e gare ga moanegwa wa go loka le moanegwa wa go se loke. Ka gona e ka swantšhwa gabotse le paditseka ka ge le yona e wela legorong la go etiša. Moakanyetšo wa yona o nepiša molwantšhwa gore ke motho wa maemo le wa go hloka bofokodi, ke diphapantšho tšeo di tlaleletšanago ka gore di nepiša diphapantšho tša go swana.

Ge Lentsoane a hlaloša Dikgoneng go ba motho wa maemo a mabotse, maemo ao a lemogwa ka gore Dikgoneng ke motho wa go hloka bofokodi. Taba yeo e tiišwa ke ge a kgona go ba le kgotlelelo ge a thulana le mathata ka lapeng labo. Gape le go ba le maitshwaro a mabotse a go kgona go hlompha baanegwa ba bangwe, le mekgwa ye mebotse ya go ikokobetša le go kgopela tshwarelo ge a phošeditše Kgoteledi le Thola. Ka lebaka la tlhompho le mekgwa ya gagwe ye mebotse, o kgonne go atlega tebanyong ya gagwe, a nyala Mihloti.

Go ka rungwa ka gore maemo a mabotse a Dikgoneng a go ba le bokgoni le boitshwaro, a nepiša taba yeo ya gore ke motho wa go hloka bofokodi. Go hloka bofokodi moo, go kgonthišišwa ke mekgwa ya gagwe ya go loka yeo e dirago gore batho ba mo rate.

5.5.2 Molwantšhi: Kgoteledi

Motho wa bofokodi

Kgoteledi ke moanegwa yo a thulanago le Dikgoneng. Yena o emela setšo sa bogologolo mola Dikgoneng a emela mekgwa ya sebjalebja. Le ge

moakanyetšo o re ke motho wa bofokodi, Lentsoane o mo hlaloša bjalo ka motho wa go loka wa go se be le bofokodi. Ka fao go tšweletša bofokodi bja gagwe o šomišitše thekniki ya moriti ka tsela ye:

- (a) Go mo reela leina le, Kgoteledi.
- (b) Go šomiša Thola, bjalo ka moriti wa Kgoteledi, e lego motho wa lenyatšo, wa maitshwaro a go se tsebalege.

(a) Kgoteledi

Lentsoane o šomiša leina le, Kgoteledi, go laetša moanegwa yo e lego molwantšhi, yo Dikgoneng a thulanago le yena. Kgoteledi o hloka bofokodi, o na le maitshwaro a mabotse. Yena o gapeletšwa ke go hlompha melao ya setšo gore a bonagale o ka re ga se a loka ge a leka go thibela lenyalo la Dikgoneng le Mihloti, kgarebe ya Motsonga.

Taba ye bohlokwa ke gore Lentsoane o šomiša maina a baanegwa ba gagwe ka go se swane. Ge a bitša molwantšhwa ka leina le Dikgoneng, leina leo ke seka le hlaloša semelo sa molwantšhwa. Ge a bitša molwantšhi ka leina le, Kgoteledi, leina leo le laetša molwantšhi, yo Dikgoneng a thulanago le yena. Leina leo ga le hlaloše semelo sa moanegwa yoo. Ka tsela yeo Lentsoane o re maina a, Dikgoneng le Kgoteledi, a lebane le molwantšhwa le molwantšhi. Leina leo le laetšago go se loke, ke la molwantšhi, le ge moanegwa e le motho wa tlhompho le go loka.

(b) Thola (moriti wa Kgoteledi)

Tlhalošo ya semelo sa Thola e tlo hlokomelwa go ya ka lenaneo le:

- (i) Tlhalošo ya mongwadi ka:
 - leina
 - moriti
- (ii) Polelo le mediro ya Thola
- (iii) Thola ge a bolelwa ke baanegwa ba bangwe.

Leina le Thola, le hlaloša selo sa go baba bjalo ka pherefere. Ke ka fao Lentsoane ge a le hlaloša a rego:

“Thola e be e le thola. Ge o ka ipha sebaka wa mo lebeledišiša, o be o tla nwa a mokgako wa kgolwa.”
(Letl. 34).

Ka go realo leina leo Thola, le nepiša motho wa go ba le bofokodi, ke gore wa mekgwa ye e sa lokago. Lentsoane o šomiša Thola bjalo ka thekniki ya **moriti** go tšweletša Kgoteledi. Ge Groenewald (1993: 22) a hlaloša thekniki yeo, o re mongwadi o e diriša bjalo ka ya tekolapejana, ke gore o diriša moriti go gatelela seo se tlogo direga. Lekganyane (1997: 83) o tlaleletša tlhalošo yeo ka go re moanegwa a ka emela yo mongwe ka baka la ditiro/mediro yeo e swanago. Ka gona go ka thwe mongwadi o oketša tiragalo ka go tsentšha baanegwa ba bangwe, e lego Thola yo a emelago mediro ya go se loke ya molwantšhi, Kgoteledi.

Mafokodi a Thola a lemogwa ka **lenyatšo** leo a nago le lona la go se rate go homola ge Dikgoneng a leka go mmontšha diphetogo tša bophelo. Lentsoane ge a hlaloša taba yeo, o re:

“Thola le ge a hloka moriti ganong o be a loile.”
(Letl. 18).

Maitshwaro a mohuta wo, ga se a loka ka gobane a godiša lehloyo ka pelong ya Thola. Ke ka fao a sa ratego ge Dikgoneng a nyala Mihloti ka lebaka la gore ke Motsonga, morafe wo a sa o ratego. Lentsoane o tiiša taba yeo ka go šomiša thekniki ya phetogonepišo ge Thola a boledišana le Dikgoneng ka go re:

“O nyaka eng go Mihloti mola Mokgadi a le gona, a feleletše? O nyaka eng go mehlobo e šele?” (Letl. 17).

Mekgwa ya Thola ya go se tsebalege e fehla pitša ya mpherefere ka lapeng la Kgoteledi. Ke yena yo a swanetšego go thuša Dikgoneng ka dikeletšo ka gobane e sa le yo mofsa, eupša o baba bjalo ka thola. Pelo ya gagwe ga se ya loka, ka fao o fapana le Dikgoneng. Bofokodi bja gagwe bo tšwelela kgakala ka gore bo bonwa le ke baanegwa ba bangwe. Ge Lentsoane a hlaloša ka fao Thabo a bonago Thola ka gona, o re:

“Go ya ka Thabo, Thola o be a swanetše go thekga Dikgoneng go laetša Kgoteledi gore mehla le mabaka di tloga di fetogile.” (Letl. 24).

Ka lebaka leo go ka rungwa ka gore lenyatšo le lehloyo la Thola di lebane le maitshwaro a go se loke. Ka fao boitshwaro bja mohuta wo, bo nepiša gore ke motho wa bofokodi. Ka tsela yeo Lentsoane ga a nyatše setšo sa bogologolo le ge a se šomišitše go thulantšha molwantšhwa le molwantšhi.

5.6 DIPHAPANTŠHOTLALELETŠO

5.6.1 Molwantšhwa: Dikgoneng

Ke motho wa maemo a mabotse

Mohola wa diphapantšhotlaleletšo ke gore mmadi a ikgweranye le molwantšhwa ka:

- (a) Tlhalošo ya mongwadi ka: Tebelelokakaretši
 - (i) Phetogonepišo
 - (ii) Phapantšho

- (b) Phetogonepišo ge e lebane le:
 - (i) Polelo ya molwantšhwa
 - (ii) Polelo ya baanegwa ba bangwe

Ge go hlokomelwa maemo a molwantšhwa, Dikgoneng, go lemogwa diphapantšho tše nne, e lego, **tlhompho, lethabo, ga a itefeletše le kwelobohloko.**

Lentsoane o tšweletša Dikgoneng bjalo ka **moanegwa yo mogolo** yoo karolo ye kgolo ya kanegelo e bolelago ka yena; ke ka lebaka leo mongwadi a mo nepišago. Gape ke yena yo a bulago dikgoro, a boledišanago le Kgoteledi ka ditaba tša gagwe tša lenyalo. Mmadi o itswalanya le mediro ya gagwe ya go loka go tloga mathomong a kanegelo ge a gahlana le mathata a lapa labo go fihla mafelelong ge nepo ya gagwe e atlega. Lentsoane o gatelela katlego ya Dikgoneng ka thekniki ya **phetogonepišo** ge Mihloti a boledišana le Dikgoneng ka go re:

“Tseba gore ke mosadi. Ke tshetšwe ke tše pedi ... Re letetše thagaletswalo ya rena.” (Letl. 73).

Polelo ya Mihloti e kgonthišiša bonnete bja tebanyo ya Dikgoneng ya go tloga mathomong go fihla mafelelong ka gobane ba tlo tlemaganywa ke ngwana. O tšwela pele gape go tliša katlego ya Dikgoneng ka mantšu a:

“La Labohlano ge le sobela ke ge Dikgoneng le Mihloti e le ngata. Ba be ba tlemagantšwe ke masetrata ...”
(Letl. 75).

Ka go nepiša baanegwa ka tsela yeo, Lentsoane o diriša thekniki ya nepišo go tšweletša Dikgoneng bjalo ka mogale wa kanegelo.

Dikgoneng o nepišwa gape gore ke motho wa go ba le **tlhompho** le **boikokobetšo** mola Thola yena e le motho wa go se loke wa go ba le lenyatšo. Ka go realo o šomiša thekniki ye nngwe gape ya **phapantšho** fao go hlagišwago maemo a go loka a Dikgoneng ge a bapetšwa le a Thola. Ka lebaka leo o tswalanya mmadi le Dikgoneng. Go fahlela seo, Lentsoane o hlaloša Dikgoneng a kgopela tshwarelo ka boikokobetšo go Thola, ka tsela ye:

“Kgaetšedi, ntshwarele samme. Ke no bona ke tšewa ke pelo ke go wela ka mokgwa woo le wena wa go tlabega. Ga go phošé dikota, go phošá batho. Buša pelo.”
(Letl. 12).

Tshwarelo yeo e dira gore mmadi a rate maitshwaro a Dikgoneng kudu.

Lentsoane o bontšha lethabo la Dikgoneng ka lerato le le tukago bogale gare ga Dikgoneng le Mihloti. Lethabo leo le lemogwa ka nako yeo Kgoteledi a bego a rakile Mihloti ka lapeng la gagwe. Lerato la bona ga se la fokotšwa ke tiragalo ye ya go rakwa ga Mihloti, eupša le ile la golela pele. Bona ka bobedi ba laetša lethabo ka go rothiša megokgo. Ke ka moo Lentsoane ge a fahlela taba yeo, a rego:

“Megokgo ya Mihloti e thenkgolotše ya Dikgoneng moo bjale Mihloti a gapeletšegago go mo phumola yona. O be a llišwa ke eng ge e se lethabo la go lemoga gore Mihloti ke mosadisadi?” (Letl. 31).

Megokgo ya Mihloti e godiša lethabo la Dikgoneng leo le lona le tiišwago ke megokgo ya gagwe. Ka fao mmadi o itswalanya le megokgo ya Dikgoneng ka gobane ke ya lethabo ga se ya manyami.

Tlhompho ya Dikgoneng go motswadi wa gagwe, Kgoteledi, e dira gore a palelwe ke go itefeletša go yena go tšohle tšeo a mo dirilego tšona mo bophelong. Ke ka lebaka leo a tšwelago ka ntle go yo nyaka thušo go Matšea. Ditaba di thatafalela pele ge Kgoteledi a sena go raka Matšea ka lapeng la gagwe. Le ge go le bjalo, Dikgoneng o šitwa ke go thibela Kgoteledi ka bogale, o dulela selo. Lentsoane o tswalanya mmadi le Dikgoneng ka tlhalošo yeo ya megokgo ka go re:

“Matšea o ile go tšwa Dikgoneng a mo šala morago a se kgitla bjalo ka segotlane. Kgoteledi o be a rogana a bile a gohlola.” (Letl. 70).

Mekgwa ye mebotse le tlhompho ya Dikgoneng go batho ba bangwe, e dira gore ba mo rate.

Go loka ga Dikgoneng go bonagala ge a amogela Kgoteledi ka lapeng la gagwe ge a be a tlile go kgopela tshwarelo go bona, Dikgoneng le Mihloti. (Letl. 81). Kamogelo yeo ya Dikgoneng e bontšha gore ke motho wa kwelobohloko, ga a itefeletše go motho yo a kilego a mo dira bobbe. Taba yeo e tlišwa ke ge Dikgoneng a kgonne go etela Kgoteledi nako le nako kua bookelong, a mo hlokometše. Gape le ge a laetša gore o kwešitšwe bohloko ke lehu la Kgoteledi. Lentsoane ge a gatelela seo, o re:

“Go bile kgakanego. Sello se enetše phapoši gomme gwa iswaiswa. Baoki ba ile godimo le fase ba thuša. Motho wa batho o be a iketše. O be a ile bohunamatolo.”
(Letl. 83).

Lehu la Kgoteledi ke kgakanego yeo e hlolago kwelobohloko go mmadi; ke ka fao a ikgweranyago le Dikgoneng.

Go ka akaretšwa ka gore Lentsoane o tswalanya Dikgoneng le mmadi ka thekniki ya nepišo le phapantšho. Ke gore ke moanegwa yo mogolo go tloga mathomong go fihla mafelelong. Mmadi o rata tlhompho le mekgwa ya gagwe ye mebotse yeo e fapanago le ya Thola.

5.6.2 Molwantšhwa : Dikgoneng

Go hloka bofokodi

Moakanyetšo wa padilerato o re molwantšhwa ke motho wa go hloka bofokodi ka ge a lokile. Diphapantšhotlaleletšo di na le modiro wa go gweranya. Ka fao Lentsoane o tswalanya mmadi le molwantšhwa ka mekgwa ye mebedi:

- (a) Ka go rulaganya ditaba.
- (b) Ka go hlaloša semelo sa Dikgoneng.

(a) Go rulaganya ditaba

Phapantšho ya go rulaganya ditaba ke yona yeo Lentsoane a e šomišitšego go nepiša Dikgoneng go tloga ge kanegelo e thoma go fihla ge e felela gore ke moanegwa yo mogolo. Bogolo bja gagwe bo mo thulantšha le mathata go tloga mola mmadi a kopanago le yena go fihla a arogana le yena. Ka lebaka la go loka ga gagwe, mmadi o ikgweranya le yena ka gore ga a na mafokodi.

(b) Tlhalošo ya semelo sa Dikgoneng

Padinyana ya Lentsoane ke kanegelorato. Molwantšwa ke motho:

- Wa maemo
- Wa go hloka bofokodi.

Dikokwane tše pedi tšeo, di lebane le diphapantšhotshwanelo. Ke gore ke tšona tšeo di tšweletšago semelo se sebotse sa Dikgoneng ka gore ke motho wa tlhompho, mekgwa, lerato, kgotlelelo, bjalobjalo. Gape diphapantšho

tšeo, ke tše di šetšego di ahlaahlilwe ka botlalo ge di hlaloša Dikgoneng gore ke motho wa semelo sa go loka, yoo babedi ba tlogo itswalanya le yena.

5.7 KAKARETŠO

Kgaolo ye e hlalošitše semelo sa molwantšhwa le molwantšhi ka bophara. Mehuta ye mebedi ya diphapantšho, e lego diphapantšhotswanelo le diphapantšhotlaleletšo e šomišitšwe bjalo ka dikokwane tšeo di laolago semelo sa baanegwathwadi bao. Mabapi le moakanyetšo wa kanegeloro go gateletšwe dikokwane tše pedi tša mathomo fela. Ge semelo sa molwantšhwa le molwantšhi se hlalošwa, go lemogile phapano. Ke gore molwantšhwa o na le diphapantšhotshwanelo le diphapantšhotlaleletšo mola molwantšhi yena a na le diphapantšhotshwanelo fela. Lentsoane ge a hlaloša semelo sa molwantšhwa le molwantšhi o šomišitše dithekniki tše di latelago: phapantšho, boipoeletšo, seka, phetogonepišo, moriti le tlhalošo ya leina.